

NOTE ȘI COMUNICĂRI

DECAPAJUL MECANIC ÎN ARHEOLOGIE: UTILIZĂRI ȘI LIMITE

Nicolae Ursulescu

Cercetarea arheologică, a cărei primă rațiune este cunoașterea și reconstituirea vechilor civilizații umane, în ansamblul manifestărilor lor materiale și spirituale, și-a îmbogățit permanent repertoriul de metode, pentru a-și putea atinge țelul. Cu tot recursul la metode moderne, oferite de cercetările fizicii și chimiei, arheologii consideră încă, pe bună dreptate, că metoda principală de cercetare pe teren rămâne cea stratigrafică – singura în măsură să precizeze **ab initio** poziția exactă a unei secvențe de viață umană în contextul evoluției istorice. Bineînțeles, așa cum știe orice arheolog, aplicarea acestei metode necesită o atenție infinită și o răbdare pe măsură, dublate de prelucrarea cerebrală și consemnarea riguroasă a datelor rezultate în timpul săpăturii. Aceste exigențe, necesare pentru o săpătură model, își are însă și reversul nedorit. Mai ales când colectivul de șantier este restrâns (1-2 cercetători), așa cum se întâmplă în majoritatea covârșitoare a cazurilor săpătura va trebui să înainteze extrem de încet, pentru a se putea îndeplini rigorile metodei stratigrafice. Dar, timpul și fondurile afectate cercetării de teren sunt întotdeauna limitate, ceea ce impune, ca o necesitate, accelerarea ritmului de lucru, de multe ori în dauna observației și consemnării riguroase. Pentru a încerca depășirea acestei contradicții, s-a încercat reducerea, pe cât posibil, a cotei de hazard ce însoțește orice săpătură efectuată în mod tradițional, adică prin sondarea stațiunii și efectuarea de largiri succesive în dreptul complexelor descoperite. Astfel, s-a ajuns la utilizarea, pe scară tot mai largă, a fotografiei aeriene, a determinării rezistivității electrice a solului, a rezistivității seismice ș. a. – metode care permit arheologului să-și formeze, chiar înainte de efectuarea săpăturii, o imagine de ansamblu asupra întinderii stațiunii, ca și asupra principalelor structuri existente în cadrul ei.

Totodată, aceste metode apropie de realitate visul pe care îl are orice arheolog în momentul în care începe săparea unei stațiuni: dezvelirea integrală, pentru a putea să obțină astfel imaginea de ansamblu asupra secvenței de viațuire umană pe care o cercetează. Ori, acest vis s-au putea îndeplini numai în anumite condiții și cu eforturi deosebite (colectiv mare de cercetare, fonduri consistente, forță de muncă numeroasă și de calitate, teren-rezervație dezafectat altor îndeletniciri și, în fine, ani mulți, chiar decenii, consacrați unui singur obiectiv).

Acest deziderat se poate atinge însă și printr-o accelerare spectaculoasă a ritmului de lucru, în condițiile în care se pornește de la premisa limitată că ar interesa, din punct de vedere stratigrafic, doar ce se află în păturile mai profunde ale solului, ceea ce n-a fost deranjat de intervenții ulterioare ale omului, în primul rând de lucrările agricole.

Astfel, s-a ajuns să se aplice, în unele țări, metoda înlăturării păturii arabile a solului cu mijloace mecanice. Multă vreme, această metodă a fost complet proscrisă de cercetarea arheologică autentică. În acest sens, Guy Rachet, în cunoscuta sa lucrare *Universul arheologiei* (vol. I, București, 1977, p. 65), afirma: “În principiu, uneltele mecanice sunt excluse, ceea ce este atât de evident, că mi se pare inutil de amintit”. Se accepta utilizarea acestor mijloace doar pentru înlăturarea pământului excavat și, cu mari rezerve, pentru înlăturarea solului steril din preajma unor obiective arheologice constând din ziduri.

Dar, dificultățile tot mai mari ce se ivesc în calea cercetării arheologice tradiționale (timp, fonduri, forță de muncă, terenuri disponibile), pericolul distrugerii iminente a multor situri, prin presiunea permanentă a civilizației industriale și post-industriale, au determinat o adaptare din mers a arheologiei de teren, care se vede pusă în fața unei dileme: ori se limitează la simple sondaje (efectuate după toate regulile) și își formează o imagine limitată despre ceea ce a fost odinioară, ori acceptă dezveliri pe mari suprafețe, cu mijloace mecanice, obținându-se imagini de ansamblu, dar sacrificându-se, cu bună știință, o serie de situații stratigrafice și complexe aflate mai la suprafață.

După știința noastră, decapajul mecanic se aplică, până în prezent, mai ales la două tipuri de obiective arheologice: movile funerare și așezări care prezintă urme de șanțuri, gropi gospodărești sau de pari pentru susținerea construcțiilor.

În primul caz, utilizat mai ales de arheologia din fosta Uniune Sovietică (unde numărul tumulilor lăsați de populațiile pastorale din zonele de stepă este de ordinul miilor), se are în vedere săparea cu buldozerul a mantalei movilelor în fâșii determinate și subțiri, până la nivelul mormintelor, realizându-se totodată o serie de profile stratigrafice. Se obține astfel o scurtare considerabilă a timpului de lucru și o economie de forță de muncă, dar rămâne pericolul real al tăierii și distrugerii, cel puțin parțiale, a unor complexe funerare (mai ales în cazul înmormântărilor secundare din mantaua movilei); de asemenea lama buldozerului poate distruge numeroase obiecte din mantaua movilei, care ar avea atât importanță în sine, cât și pentru stabilirea limitei ante-quem a movilei. Nu trebuie să se uite, de asemenea, că unele movile au fost ridicate în mai multe etape, înglobând uneori, la rândul lor, alți tumuli mai mici – situații ce sunt mai greu (sau aproape deloc) sesizabile în cazul săpării cu buldozerul.

În al doilea caz (pe care l-am putut urmări personal în Franța), după ce, prin repetate fotografii aeriene, se obține o imagine de ansamblu asupra întinderii și caracterului așezării, existând uneori control și prin măsurarea rezistivității electrice a solului, se realizează decaparea mecanică pe întreaga suprafață a așezării, înlăturându-se stratul afectat de lucrările agricole, până la baza solului arabil. Se obține astfel planul general al tuturor adânciturilor (de orice tip), practicate de locuitorii fostei așezări. Apoi, după cercetarea acestora și trecerea lor în plan, se interpretează diversele structuri, încercându-se corelarea lor în ansambluri constructive coerente. Chiar dacă acceptăm că interpretarea se face în mod absolut corect (deși nu vom avea niciodată această certitudine), totuși interpretarea, în condițiile decapajului mecanic, comportă o mare doză de subiectivism, deoarece aprioric se consideră că toate structurile dezvelite aparțin unei singure etape de locuire, ceea ce nu concordă aproape niciodată cu realitatea. Rămâne ca evoluția internă a așezării să fie stabilită exclusiv pe baze tipologice, cu excepția doar a unor cazuri rarissime, când ar putea să apară vreo întretăiere între două denivelări. Apoi, atribuirea diferitelor structuri unei anumite construcții lasă un câmp liber, deloc neglijabil, imaginației arheologului, fără posibilitate de corelare cu ceea ce s-a aflat în stratul arabil înlăturat, care cuprindea resturile propriu-zise ale locuinței. Premise că oricum arăturile au deranjat situația reală a acestor resturi și că ele n-ar mai prezenta importanță stratigrafică este, după părerea noastră, neconcordanță în întregime cu realitatea, cel puțin din două motive. În primul rând, arăturile deranjează într-adevăr contextul real al vestigiilor, dar nu într-o asemenea măsură încât să le disperseze în totalitate. Se produc deplasări de 1-2 metri de la locul inițial, dar masa vestigiilor rămâne cam în același loc, furnizându-ne un indiciu prețios asupra planimetriei diverselor părți componente ale construcției; de asemenea, această masă de vestigii s-ar putea corela mai bine, după marcarea în plan și după îndepărtarea lor, cu gropile provenite de la parii de susținere ai construcției sau cu cele săpate pentru necesități gospodărești. Ar spori astfel gradul de certitudine în atribuirea diverselor gropi la o anumită construcție.

În al doilea rând, se știe că, în decursul timpului, multe obiecte din stratul de cultură pot fi antrenate, din diferite cauze, spre suprafață, ori înlăturarea bruscă și necontrolată, prin buldozer, a

păturii arabile, are drept consecință inevitabilă pierderea pentru totdeauna a unui mare număr de piese, care ar putea să aibă o deosebită valoare cronologico-culturală sau artistică.

Nu trebuie neglijat nici faptul că fotografierea aeriană și sondarea rezistivității solului nu ne pot preveni în totalitate asupra surprizelor pe care aproape întotdeauna ni le rezervă aceste "arhiwe nescrise" ale pământului. Chiar dacă semnalările anterioare (sondaje, fotografii aeriene, rezistivitatea solului ș. a.) ne-ar da indicii aproape sigure că ne aflăm în fața unei stațiuni arheologice cu vestigii dintr-o singură perioadă, totuși realitatea săpăturii ne poate releva surpriza unor vestigii dintr-o altă perioadă (de ex. morminte), care, nesesizate la timp, sunt distruse aproape total de buldozer.

Desigur că, parțial, asemenea neajunsuri pot fi suplinite printr-o încercare de îmbinare a metodelor tradiționale de cercetare cu metoda decapajului mecanic, în sensul că unul sau mai multe sondaje (efectuate în diverse puncte ale terenului ce urmează a fi dezvelit), efectuate după metodologia stratigrafică, trebuie să preceadă înlăturarea mecanică a solului arabil de pe restul suprafeței stațiunii. Chiar dacă în această situație gradul de rigurozitate științifică a concluziilor crește evident, rămâne totuși o mare doză de hazard pentru zonele lăsate exclusiv pe seama decapajului mecanic.

Impusă de necesitățile vieții contemporane, experimentarea utilizării mijloacelor mecanice în cercetarea arheologică propriu-zisă aduce cu sine un mare avantaj, acela al obținerii, într-un timp scurt și cu eforturi umane și materiale considerabil reduse, posibilitatea obținerii planului general al unui sit arheologic, cu complexele și structurile sale adâncite, dar imaginea generală se obține în dauna detaliilor, adeseori esențiale, astfel că și ansamblul este departe de a avea gradul de certitudine ce ar rezulta din desfășurarea normală a cercetării: **de la detaliu spre ansamblu**.

Iată motivele pentru care am adus în discuție această metodă, pe care realitățile cotidianului încearcă s-o impună tot mai mult în cercetarea arheologică de teren, subliniindu-i aspectele avantajoase, dar aceasta nu trebuie să ne facă să uităm sau să neglijăm și riscurile pe care ea le incumbă. Întrucât aceste riscuri afectează în cele din urmă acuratețea științifică a cercetării, personal considerăm că decaparea terenului arheologic pe cale mecanică trebuie să fie limitată maximum la un strat foarte subțire (vegetal), de la suprafața solului. După opinia noastră, singura soluție alternativă rămâne abordarea unei stațiuni arheologice de către un colectiv larg și interdisciplinar de cercetători, cu mijloace umane și financiare suficiente pentru o dezvelire atât de cuprinzătoare încât să permită reconstituirea întregului prin parte (pars in toto).

Le décapage mécanique dans l'archéologie: utilisations et limites

Résumé

Bien que l'applications rigoureuse de la méthode stratigraphique reste la voie la plus sûre et la plus scientifique pour l'investigation archéologique de terrain, pourtant le rythme lent imposé par celle-ci ne permet pas la découverte de grandes surfaces et la constitution d'une image d'ensemble que par un long temps et avec de grands efforts matériels. L'utilisation du décapage à moyens mécaniques, bien qu'offre des résultats spectaculaires dans un temps relativement court, limite puissamment les possibilités d'observation attentive de l'entier contexte archéologique, y compris des situations stratigraphiques, à cause du décapage brusque des couches supérieures. On analyse les arguments pro et contra de cette méthode, en considérant qu'elle peut être appliquée seulement d'une manière strictement limitée, afin d'éloigner la couche végétale, mais, dans aucun cas, quand

les vestiges archéologiques apparaissent déjà. La solution optimale reste, selon l'opinion de l'auteur, l'investigation des objectifs archéologique par les équipes à nombreux spécialistes, ayant à leur disposition les moyens humains et financiers suffisants pour une découverte assez vaste, qui permette la formation d'une image d'ensemble, nécessaire à la reconstitution historique.